

one teze koje programski određuju karakter nove epohe i istorijski smisao budućnosti, ali ne vode računa o čovekovom životu, i to prvenstveno time što zanemaruju značaj svakodnevnice; u osnovnim političkim pojavama pre naglašeno mesto istorijskih ciljeva sugerise malu vrednost života onih generacija koje te ciljeve treba da ostvare, i uporedo se nevažnom smatra svakodnevnice; takođe, u drami nizanja velikih, intenzivnih i tragičnih zbivanja, u kojima borba čini okosnicu istorije, prevladuje drama ljudi i svakodnevnica je skoro uništena.

4. Sledi da je u prvoj polovini XX veka došlo do dominacije istorije nad svakodnevicom, a ta činjenica, takođe, pokazuje da to odmah znači da je zaoštrin problem čovekovog života. Tom vremenu savremena umetnička dela, kao i celo područje kulture, otkrivaju se današnjim analizama kao pravi seizmograf ovakvih pojava, pošto su u njima sadržani i glas protesta i gest otpora.

Tako, suprotstavljalo se prevladavajućem u istoriji sredstvima ironije i parodije. Poznati nemački dadaista Johannes Bader, ironično i samoironično, rugajući se i okolini i sebi samom, nazvao je sebe Ober-Dada (vrhovni dadaista) i proglasio se 6. februara 1919. za »predsednika zemljanske i svetske lopte«. To mu nije bilo dosta, nego je te iste godine, 1. aprila (na internacionalni Dan šale), napravio novi šaljivošasav gest: proglasio je, i preko štampe nastojao da razglasi, da je navodno umro, da bi – pošto je reč o smrti nikog manje nego Ober-Dade i »predsednika zemljanske i svetske lopte« – objavio da počinje nova epoha u istoriji čovečanstva i da je uvedeno novo brojanje godina. Čovečanstvo, naravno, nije prihvatilo da je to prva godina, da se tako izrazimo, »baderovske ere«, što nije uopšte važno ni s tačke gledišta samog Johannes Badera. Bitno je to da se ceo dadaizam, kao krik otpora čoveka onom što je doživljeno u vremenu smrti i rušenja prethodnog svetskog rata i u neizvesnim posleratnim godinama, silvao u ovaj Baderov proglas. Istina, može se reći da je Bader ismejava sasvim određenu pojavu svoga doba, naime, to da se čak nekoliko različitih, a u nekim slučajevima i međusobno sukobljenih, političkih pokreta jednostavno proglasilo za tvorce nove istorijske ere. Ali, on je, pokazujući svojim postupcima i kako je lako i koliko je nepotrebno ovo činiti u vremenu u kojem uporedo jača ugroženost ljudskih života, koristeći poseban povod još jednom, na svojevrsan slikovit način, izvršio dadaističkom ruganju tadašnji trenutak civilizacije. Ne treba zanemariti da je reč bila i o svojevrsnoj demonstraciji u čijoj se osnovi nalazilo uverenje da smrt svakog čoveka treba shvatiti kao izuzetan događaj. Čini mi se da je ispravno u Baderovim postupcima prepoznati činjenicu da je obično zahtevalo da po vrednosti bude ravnopravno istorijskom.

Satira je bila sredstvo osporavanja onih projekata istorijske budućnosti koji su bili bezobzirni prema tadašnjim generacijama ljudi. Ruski, sovjetski književnik Jevgenij Zamjatin je u svom satirično-fantastičnom romanu *Mi* pisao: »Ali, 35. godine pre osnivanja Jedinствене Države bila je pronađena naša sadašnja nafta – hrana. Istina, ostalo je u životu samo 0,2% stanovništva zemljane kugle. Ali zato – očišćeno od hiljadugodišnje prljavštine – kako je tek Zemljino lice postalo blistavo! I zbog toga su tih nula celih i dva deseteta osetili blaženstvo u dvorcima Jedinствене Države«. Prividno uzimajući ton hvale, Zamjatin je posredstvom satire, koja se stvarno bavi teškom tragedijom, navodno slavio kao veliki uspeh ono što je postignuto, pošto je živote moralo da izgubi skoro celo čovečanstvo, tj. sem jedino onih malećnih nula zarez dva. Zamjatin stvarno kaže: Jednog li rezultata – na stratište je poslato celo čovečanstvo da bi, eto, bio postignut tako sjajan učinak da tek malobrojni preživeli osećaju »blaženstvo u dvorcima« nove »Jedinствене Države«, sazdate od leševa i krvi.

Dok je u stvarnosti prevladavalo pitanje opredeljivanja oko političkih projekata sadašnjosti i budućnosti, umetnost je u tome osetila da je ključno opredeljivanje oko načina i uslova življenja. U romanu Tomasa Mana *Čarobni breg*, s kasnom pojavom Lea Nafta cela priča je postala osmišljena na poseban način, pošto je Nafta oličio obnovljeno prisustvo antropocentrične teze. Pojava Nafta je osmisliła i Lodovika Setembrinija, do tada vrlo prisutnog u romanu, koji je već dosad bio svojim liberalističkim dociranjima. Naime, s pojavom antropocentrične teze, to do tada nepotrebno, predugo i prečesto Setembrinijevo blebetanje o slobodi, postalo je značajno jer je predstavljalo antitezu onome što je tvrdio Leo Nafta. A Hans Kastorp, treća ličnost velikog ideološkog disputa u avetinjskom prebivalištu teško bolesnih, koga su, s jedne strane, zatrpavala apstraktno-humanistička a stvarno praktično-teoristička uverenja, a s druge – dosta isprazna slobodarska ideologija, počeo je s pojavom Nafta da oličava problem pravilnog izbora između značajnih ideološko-političkih pojava tog istorijskog vremena. Iako zatrpan političkim idejama koje su mu sugerisale istorijsko opredeljivanje, Kastorpu je istinski problem bio u tome da se opredeli u korist društveno korisnog življenja sopstvenog života.

Stvarno, najveći deo umetnosti se jasno opredeljivao stajući uz čoveka u realnosti njegove svakodnevnice. Maks Bekman je u svojim *Ispovestima* još 1920. godine ovako razmišljao: »Mi sigurno idemo u susret teškim vremenima, ali upravo sada ja osećam potrebu da ostanem među ljudima. Upravo sada je nama umetnicima tu mesto. Mi moramo sudelovati u bedi koja će doći. Naša srca i naše nerve moramo prosto prepustiti jezivom kriku obmanutog čoveka. Naš je zadatak da ljudima pružimo sliku njihove sudbine, što možemo postići samo ukoliko ljude volimo«. Njegovo slikarsko delo je tokom svih narednih decenija bilo potpuno u duhu sadržaja ovih rečenica. Posredstvom stilizovane forme i dominacijom crne boje, Bekman se neprestano bavio problemima koji muče čoveka, duboko ih doživljavajući i snažno ih preživljavajući. Na pitanje o umetnikojčdbdumetnikovojjangaovaovnostijijopredeljen i pisanom rečju u likovnim delima, da se, u uslovima kvitlaca velikih istorijskih kretanja, jedino može biti na strani na kojoj je običan čovek.

Proizlazi da je na području kulture sasvim prirodno nastao i filozofski zahtev da politika, koja deluje u ime istorije, mora da polazi od poštovanja života. U *Tragičnom osećanju života*, Miguel de Unamuno je najodlučnije zastupao: »Što se mene tiče, nikada se ne bih prepustio, niti bih imao poverenja u narodnog vođu koji ne bi bio prožet uverenjem da vodeći narod vodi ljude od krvi i mesa, ljude koji se rađaju, pate i koji ne želeći smrt umiru, ljude koji su sami sobom svrha, a ne samo sredstvo, ljude koji treba da budu ono što jesu, a ne nešto drugo, najzad, ljude koji traže ono što zo-većemo srećom«. Takođe je podvlačio: »Bezdušno je žrtvovati jedno pokole-

nje ljudi i biti neosetljiv prema sudbini žrtvovanih, ne prema njihovoj uspomeni i njihovom imenu, već prema njima samima«.

U primeru Badera sadržan je zahtev svakodnevnice da se uvaži njena ravnopravnost s istorijom, u primeru Zamjatina – da projekti budućnosti nipošto ne smeju da zanemaruju svakodnevicu sadašnjice, u primeru Mana – da je u opredeljivanju ključno tražiti alternativu koja poštuje svakodnevicu, u primeru Bekmana – da je svakodnevnica istorijski prostor iz kojega se i u ime kojega se mora učestvovati u istoriji i u primeru De Unamuna – da je poštovanje svakodnevnice uslov ispravne politike.

Navedeni primeri dozvoljavaju da se uoči s kojom snagom, na koje načine i u ime kojih gledišta je područje kulture istaklo značaj svakodnevnice, inače tako često zanemarene u glavnim tokovima istorije razdoblja svetskih ratova. Da dodam: ovo, naravno, ne znači da je celo kulturno područje reagovalo na isti način – nema potrebe da sad govorim o držanju, na primer, futurista ili onih nemačkih stvaralaca koji su privremeno ili dugoročno prihvatili nacizam – ali znači da je ocrtano ono što je u kulturi prevladavalo. Najvažnije je to da navedeni primeri dozvoljavaju da se uoči težnja – a i potreba – za priznavanjem ravnopravnosti svakodnevnice i istorije, i da se ova težnja često može prepoznati u umetničkim delima. Sama ova težnja omogućava da se uvidi da je u središtu problema o kojem raspravljamo – pitanje ugroženosti humanog. Time je, međutim, nađena samo ona središnja tačka koju je potrebno razjasniti radi rešenja celog problema. Inače, nalazjenje ove središnje tačke samo dalje otkriva koliko je ceo problem zamršen i da nije opravdano izvoditi zaključke iz do sada rečenog.

5. Istraživanje istorije i svakodnevnice, sastavnica – suprotnosti istorijske stvarnosti, pokazuje da, isto kao što postoji istorija koja ugrožava svakodnevicu, postoji svakodnevnica koja predstavlja branu istoriji, ali i da postoji, istorija koja je skladna svakodnevnici i svakodnevnica koja je skladna istoriji. Sklad i nesklad su samo vrsta odnosa između ovih protivrečnosti i čine sadržaj jedinstvene istorijske stvarnosti, način su njenog postojanja. Međutim, zbog nerazdvojne povezanosti ovih protivrečnosti, drugojačiji, pa i humaniji, sadržaj istorije zavisi od svakodnevnice.

Otuda je potrebno kratko razmotriti slučaj suprotstavljanja istorije svakodnevnici – radi mogućnosti drugojačijih istorijskih tokova, a time i radi unošenja novih sadržaja u svakodnevicu. U prvim mesecima prvog svetskog rata, dok su svuda, ne samo zvanični predstavnici država, nego i mnogobrojni delatnici kulture (pisci, likovni umetnici, filozofi i naučnici), propagirali rat tumačen kao herojsko življenje jednog velikog vremena, Karl Kraus, poznati bečki satiričari veliki majstor reči, objavio je tekst u kojem je izneo da on zna »ovo veliko vreme koliko je malo bilo« i da će ono »opet malo biti, ukoliko za to bude imalo vremena«. Vidimo, Kraus se, poslušivši formom paradoksa i žonglirajući rečima, imaginacijom preneo u neku buduću situaciju, da bi porekao svakodnevicu u kojoj je živio. Ovakvo gledište imalo je korena u poverenju u istoriju kao takvu i, posebno, u budućnost koju je ona donosila. U isto to vreme i u skoro potpuno istim okolnostima, Hajnrih Man se najoštrije sukobio s bratom, koji je svojim esejima dopunjavao tadašnji nemački ideološki – imperijalistički, nacionalistički i antidemokratski – ratoborni arsenal. Ispunjen sasvim suprotnim uverenjima, Hajnrih Man je napisao poznati esej Zola. Izložen opasnostima koje prete svakome koji se javno suprotstavlja kolektivnim psihološkim isterijama u društvu, on je pošao od uverenja da je to čas izbora »između savremenog trenutka i istorije«, i voden takvim uverenjem, najodlučnije je poricao rat, a time i savremeni trenutak. Opredeljivao se protiv svoje svakodnevnice, ispunjene nehumanim, u ime poverenja u humanost istorije.

Za nas su gledišta Karla Krausa i Hajnriha Mana samo primeri koji skreću pažnju na postojanje stvari o potrebi otpora svakodnevicom, ukoliko je ono razoreno nehumanim, pri čemu se javlja i poverenje u istoriju koja će svojim razvitkom jednom dovesti do humanije svakodnevnice. Da li je potpuno ispravno ovo gledište, to za nas ovanje puta nije najvažnije. Dovoljno nam je već to što se iz njega može zaključiti da su pojedinci, dubokih uverenja i samostalnog dalekovidnog shvatanja, a u sukobu sa svojom svakodnevicom, u istorijskom značaju svoga stava prirodno tražili lično moralno uporište dakle, da su imali poverenja u istoriju. Međutim, ovi primeri nam omogućavaju da lakše uočimo nešto što je, u stvari, nezavisno od njih – naime, da iz svakodnevnice koja je uistinu uništena istorijom, izlaz nudi samo istorijski razvitak.

6. Ovde se srećemo s činjenicom koja je do sada uglavnom bila samo dodirivana i podrazumevana pomenom reči »istorija« i »svakodnevnica«: s važnošću uloge koju čovek aktivno igra i u oblikovanju svakodnevnice i u građenju istorije. Uprošćeno rečeno i služeći se jednim primerom koji smo naveli, oni Mafajevi dželatli su takođe ljudi, kao što su ljudi i one žrtve na Mafajevim slikama. Čovek učestvuje i na jednoj i na drugoj strani. Bez obzira na visok značaj istorijskih prilika i društvenih odnosa, ne sme se uprošćeno tvrditi da oni deluju sami po sebi, a još manje da odlučujuću ulogu imaju neke iz njih proistekle neminovnosti mimo ljudi. Prosto, u okvirima mogućnosti koje pružaju objektivne okolnosti – deluju ljudi; dakako, videli smo i na primerima Krausa i Mana, čovek je upravo taj koji misli i o istoriji i o svakodnevnici.

Uočimo još i to da je čovek taj koji određuje istorijske težnje i vide-nje budućnosti, pa i da od XIX veka imamo ideologije, naučnu aktivnost i društveno-političke pokrete koji se usmeravaju na svrsishodno upravljanje celinom istorijskog toka. Na pitanje ponašanja u svakodnevnici i u istoriji, odgovor ne daje ni bog, ni bogovi, ni bilo šta drugo što je van čoveka, nego sam čovek u realnim istorijskim okolnostima u kojima živi, a to znači u okvirima i proizvodnih snaga i kulturne i civilizacijske razvijenosti. Ovo ne isključuje nego podrazumeva dejstvovanje društvenih, političkih i privrednih interesa, ali se sve to prelama kroz čovekovu psihu i u njegovoj glavi se rađaju ideje saglasne tačnom ili pogrešnom sagledavanju, odnosno shvatanju okolnosti. Takođe se podrazumevaju i društvena aktivnost i društveno-politički sukobi, što često rađa borbama koje se vode rečima, političkim sredstvima i oružjem, dakle da i sila kao takva ima svoje istaknuto mesto. Ipak, i tu se čovek bori protiv čoveka i čovek vlada nad čovekom. Upravo zbog sve složenosti ovoga pitanja, čovekov idejni svet ima izuzetno važno mesto, pa u tom okviru i svest o značaju svakodnevnice za čovečno življenje u istoriji. Zato smo i pomenuli ideološku važnost naše večerašnje teme.

7. S obzirom na središnje mesto čoveka, problem istorije i svakodnevnice se pojavljuje kao odnos između konkretnog čovekovog života i čovekovih istorijskih težnji, a jedno i drugo je svodljivo na pitanje vrednosti koju ljudi daju stvarnom životu. Otuda pitanje: da li su težnje i ciljevi vredniji od čovekovog života ili je čovekov život vredniji od istorijskih težnji i ciljeva?

Pokušaću da iznesem svoj odgovor, uz prethodnu napomenu da ukoliko se ne želi dogmatski tražiti rešenje, onda treba poštovati bogatstvo stvarnosti i reći da ceo problem istorije i svakodnevnice nije lako rešiti. Otuda, prvo, ne čini se ispravno ukoliko se želi postaviti kruti načelni hijerarhijski odnos vrednosti; drugo, ne treba ni tražiti »crno-belo«, »ili – ili« rešenja; treće, smatram da je jedino dobro težiti nalaženju rešenja koje najviše odgovara bogatstvu stvarnosti.

Stvarnost se, istina, na prvi pogled pokazuje kao zbrka koja proističe iz činjenice da nekada istorija guši svakodnevnicu, a nekada svakodnevnicu čini branu istoriji. Ali, to samo znači da šablona ne može biti, dok se rešenje može naći ukoliko se a) (uvaži dosadašnje ljudsko iskustvo zasnovano na racionalnom saznavanju istorije i b) uporedo poštuje kriterijum humanizma,

koji je neophodan pošto se, kako smo već videli, kao ključno za problem postavlja čovekovo življenje u istoriji posredstvom života u svakodnevnicu.

Iskustvo pokazuje da najistaknutiju ulogu igraju oni istorijski ciljevi koji podrazumevaju poštovanje biti i svakodnevnice; kriterijum humanizma sa svoje strane u načelu pretpostavlja da svaki veliki istorijski cilj mora, već po sebi, da podrazumeva poštovanje čovekovog života. Sledi da je ključ rešenja u poštovanju čovekovog života – pa je, značaj svakodnevnice u tome da čovek uistinu živi u njoj, a značaj istorije je u tome da ona stvara uslove koji određuju sadržaje svakodnevnice. Pravi odgovor na postavljeno pitanje onda kad svakodnevnicu predstavlja vrelo u kojem nastaju istorijske težnje i ciljevi koji viziju budućnosti, a i puteve do nje, grade uz stvarno uvažavanje istinskog života ljudi. Dakle, život u svakodnevnicu ne može biti uzet kao vrednost izvan istorije. Svakodnevnicu i istoriju su u skladu onda kada svakodnevnicu predstavlja izvorište htenja za drugojačijom, humanijom budućnošću, a istorija ne poništava istorijski postignute sadržaje svakodnevnice, nego, menjajući opšte uslove, čini da ti sadržaji budu unapređeni. Ovome bi trebalo da su saglasne i čovekove vizije i programi budućnosti.

Tematski blok pripremila: Zdenka Aćin

slapovi

predrag bogdanović ci

dve pesme

miodrag riči

KRISTALNA GORA

Penjem se
a vidik stalno isti.

Lomi se pod nogama lednik prošlosti
raskrilje budućnosti nezačet osmeh.

Od tačke gde sam sam svoj sagovornik
pitanja se ne postavljaju.

Penjanje kroz točkove svesti
gasi latice izraza –

Penjem se
a vidik stalno isti.

Kristalna gora

umnaža moj lik staklenim otpadom.

SLAPOVI

Iznenada otkriš slapove uma
kao reku smrti.

Na mrestilištima čovečijih ribica
nalivaš vodu u vazu lobanje za velebilje.

Dišeš zlopogodu vode
vremenit stećak uma nebohlepno.

Smrt ti zaledi vreme
smrt je lednik vremena.

Tamo gde je reka planina
budi korisniji u smrti.

SMRT JE DOBRO RODILA

U crnim rupama kosmosa
vlata zla trava.

Sekirom udariti u prag
kad munja klizne stablom neba.

Ovo je opsada reči devojaka
što bezglasno kolo obratno.

U usporenom svetu govorim reči bez odjeka
u svim drugim – one imaju vrednost muzike.

U jalovom grlu davori mrtva reč
smrt je dobro rodila i ove godine.

»Golman je gledao
kako lopta prelazi liniju«

Već nedeljama zaokuplja me
GOLMANOV STRAH OD PENALA

Stavljam ga između
drugih i sebe

Exponirano rukopisom variram
izluduje taj momak HANDKE
onim što je prečutao

DUBOKO SU U MENI

Duboko su u mreži kada
čvrsto stanem na loptu

Gledao sam kako golmani
s lakoćom hvataju lopte
upućene sa ivice šesnaesterca

Izlazne putanje postoje
kaže pismo
koje čitam svakog popodneva

Strah je besmislen
Mogu je zaustaviti
pre linije

Intervencija u putanji
motive ne rešava

Umirena
na uvo šapnuće nežno
Ali dušo
nisam ni htela.
preći liniju

